

ÖZEL SÖYLEŞİ

Bartók'un oğluyla bir saat

EMRE ARACI

Serhan Bali, meşhur Macar besteci Béla Bartók'un (1881-1945) oğluyla Andante için telefonda bir röportaj yapıp yapamayacağımı sorduğunda önce şaka ediyor zannettim. Doğrusunu söylemek gerekirse, Bartók'un birinci derece akrabalarından herhangi bir kişinin hayatta olduğunu dahi bilmiyordum. Peter Bartók 84 yaşında ve Amerika'nın Florida eyaletinde yaşıyor; Bartók'un Ditta Pasztory ile yaptığı ikinci evliliğinden olma küçük oğlu. Hayat hikâyesi, babası gibi acı ve tatlı episodlarla dolu; ömrünün büyük bir kısmını babasının eserlerine kanuni hak talebini mahkemelerde savunarak ve bunun için büyük mücadele vererek geçirmiş. Hukuki anlamda dizginleri eline kısmen aldıktan sonra da onun tamamlanmamış eserlerini, kendi kurduğu Bartók Records plak şirketinin çatısı altında yayımlayarak babasının müzik mirasına katkıda bulunmaya gayret etmiş. Ama belki de onun için en kişisel ve özel katkı "My Father" (Babam) adını taşıyan ve babasıyla olan hatıralarını ve ömrünün son bir buçuk senesine ait kronolojik yazışmalarını toparladığı anı kitabı oluşturmakta. Burada kitabı tanımlayan bir cümleden de anlaşıldığı gibi "aile adamı olup, her nasılsa mesleği müzik bestelemek olan" Bela Bartók'un resmi biyografilerinin dışında oğlunun gözüyle farklı bir portresi çizilmiş.

İstanbul'a lodos fırtınasının henüz vurmadığı bir akşamüzeri, Andante'nin Acıbadem'deki ofisinden hoparlörlü bir telefondan bağlandık Atlantik'in diğer ucuna ve küçücük dijital kayıt cihazımızın düğmesine bastık. Aklımdan da, şu cihaz 1936'da Anadolu'da büyük balmumu silindirlere Türk halk müziğinden örnekler kaydeden Bartók'un elinde olsa bugüne ne materyal ulaşırdı, düşüncesi geçmedi diyemem.

"Orada mısınız Bay Bartók?" Ağzımdan çıkan bu hitap bile garibime gidiyordu; ölümünden 63 yıl sonra sanki büyük besteciyle dolaylı kurulan bir bağ gibiydi bu benim için. Hafif kırık Amerikan aksanlı kibar bir ses babasının halk müziğine ilgi gösterdiği ülkeden seneler sonra bu sefer kendisine gösterilen ilginin heyecanıyla önceden yollamış olduğumuz ve üzerinde düşünme fırsatı bulmuş olduğu sorulara cevap vermeye başladı. Tabiatıyla sohbetimiz Bartók'un Anadolu halk müziği araştırmalarından açıldı. Zira önce Benjamin Suchoff ve ardından Adnan Saygun'un farklı yaklaşımlarla seneler sonra Bartók'un metninden yayına hazırladığı "Turkish Folk Music from Asia Minor" kitabının orijinaline sadık bir başka edisyonunu Peter Bartók da kendi yayınevinden çıkartmıştı.

Sizin orijinaline sadık bir şekilde yayına hazırladığınızı ifade ettiğiniz, babanızın "Turkish Folk Music from Asia Minor" kitabı, Benjamin Suchoff ve Adnan Saygun tarafından hazırlanan önceki edisyonlara göre nasıl farklılıklar gösteriyor? Orijinal metinde yapılan değişiklikleri siz kendi

yayınınızda aslına uygun hale getirdiğiniz söylüyorsunuz. Bunu biraz açıklayabilir misiniz ve sizce diğer edisyonlarda neden bu değişiklikler yapılmıştı?

Suchoff'un hazırladığı edisyon, babamın metnini takip etmiyor; babam kitabını baştan sona tamamlamıştı ve bir yayınevi bulamadığı için metni Columbia Üniversitesi Kütüphanesi'ne teslim etmişti. Ben mikrofilmi Columbia'dan aldım ve kitabımı orijinaline sadık kalarak hazırladım. Suchoff, babamın İngilizcesini beğenmemişti ve kendi stiline uygun olarak yeniden yazmıştı. Babam bariz gramer hataları yapmadıkça ben onun metninin değiştirilmesini tasvip etmedim. Dolayısıyla benim edisyonum, babamın metnini birebir takip ediyor. Metni ve cümleleri değiştirmesinin yanısıra Suchoff kitabın içinde de pasajların yerlerini değiştirmişti. Örneğin babamın orijinal önsözünü kaldırmış. Oysa burada babam Türkiye'ye nasıl gittiğini anlatıyor. Bölümlerin sırasını değiştirmiş. Bunları da ben orijinaline sadık hale getirdim. Sonra Suchoff babamın el yazısını birebir basmış; oysa babamın belirli pasajların matbaada dizilmesi için talimatları vardı. Hatta şarkı metinlerindeki bazı argo kelimelerin yıldızla belirtilmesini istiyordu; oysa Suchoff'un yayınında bunlar olduğu gibi kitaba taşınmış. Ben kitaba bir de sonsöz yazdım ve ayrıca bende olan ve Suchoff'un kitabında olmayan bazı görselleri de ilave ettim. Örneğin, zurna, kemençe gibi Türk enstrümanlarının babamın seyahatinde çekilmiş olan fotoğrafları. Bir de babamın Türkiye'de çalıştığı bölgeleri haritada belirttim. Sanki araştırma bütün Türkiye'nin halk müziğini içeriyor gibi bir intiba uyandırıyordu.

Peki, Saygun'un edisyonu? O da Suchoff'un versiyonunu eleştirmişti.

Onun edisyonunu sadece bir kere gördüm. Çok farklıydı ve doğrusu pek fazla incelemedim. Kimbilir, Suchoff'unkini eleştirmişse belki benimkini de eleştirirdi, ama hiç olmaza ben orijinalini yayımladım.

Adnan Saygun 2. Dünya Savaşı sırasında Bartók'un Türkiye'ye gelmeyi düşündüğünü ama babanıza bu davetiyenin çıkartılması için kendisinin Türkiye'deki resmi makamları bir türlü ikna edemediğini dile getirirdi. Babanızın Türkiye'ye yerleşmek gibi bir düşüncesi var mıydı? Buna dair arşivinizde herhangi bir belge var mı?

Evet, bu doğrudur; çünkü bunu babamdan bizzat işittim. İlk olarak Türkiye'ye gitmeyi düşündü babam. Birkaç yıl öncesinde oraya yapmış olduğu seyahatten çok memnun kalmıştı. Türk halk müziği üzerine daha fazla çalışmalar yapmak istiyordu. Macar ve Türk halk müzikleri arasındaki ilişki onun çok ilgisini çekiyordu. Babam Nazilerden nefret ediyordu; hatta Arjantin'in ucundaki Tierra del Fuego'ya dahi gitmeye razıydı; yeter ki onlardan uzak bir yer olsun. Sonunda 1940'da Amerika'ya gitti.

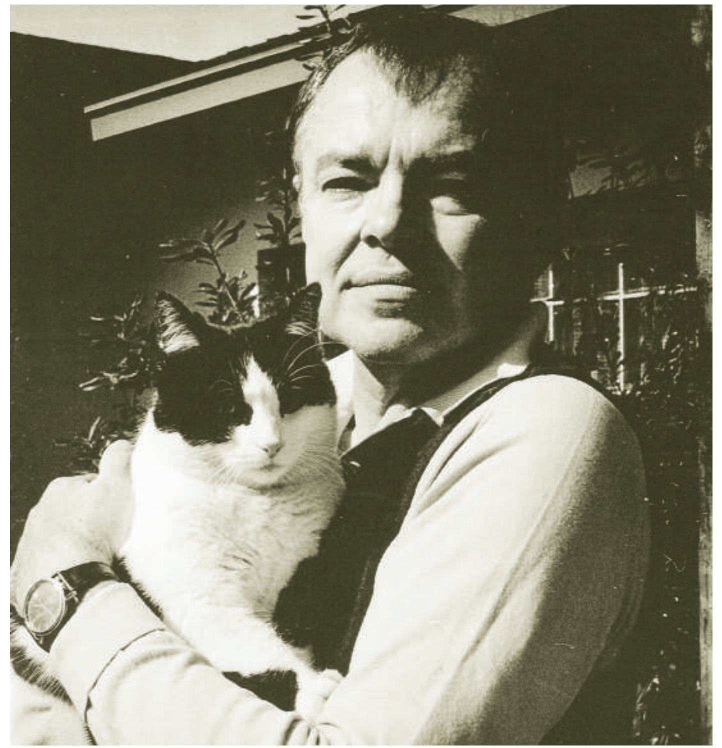
Babanızın arşivinde Saygun'dan hiç mektup var mı? Babanız Türkiye'deyken, Paul Hindemith de Türkiye'deki müzik reformu konusunda hükümete danışmanlık yapmaktaydı. Babanızla Hindemith arasında bu arada herhangi bir iletişim oldu mu?

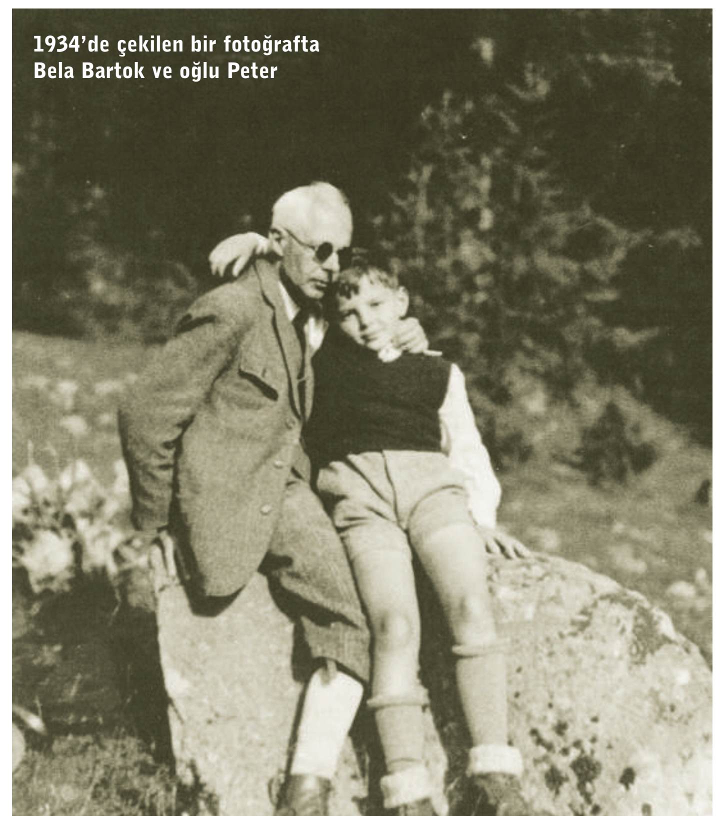
Ben Adnan Saygun'un mektubuna hiç rastlamadım. Babama ait pek çok belge Amerika'ya göç ederken geride Macaristan'da kalmıştı. Hindemith konusuna gelince, ne yazık ki bilgim yok.

Türkiye'de tespit ettiği halk müziği örneklerinden bariz bir tema veya melodi sizce babanızın herhangi bir eserine direkt olarak yansıdı mı?

Babam Türkiye'de yaptığı derlemelerde not tuttuğu bir nota defterinin boş sayfalarına "Orkestra Konçertosu"ndan (1943) bazı eskizleri kaydetmiş. Büyük olasılıkla boş defterin sayfalarını değerlendirmek için böyle yapmış; bu temaların defterdeki Türk halk müziği örnekleriyle bir ilintisinin olup olmadığını tespit edemedim. Ama halk müziği notasyonları arasında bir yerde "Dans eden çiftlerin girişi" adlı bir örnek olduğunu hatırlıyorum. Bu tema, Türk materyali arasından seçilmiş olabilir; emin değilim ve konçertonun adı "Presentando le coppie", sonradan "Giuoco delle coppie" olarak değiştirilen ikinci bölümü ile bir alakası olabileceği düşünülebilir. Emin değilim.

1934'de çekilen bir fotoğrafta
Bela Bartok ve oğlu Peter

Siz hiç Türkiye'yi ziyaret ettiniz mi?
Hayır, hiçbir zaman… Birkaç kere İsviçre'ye gittim. Macaristan'a bile daha az gittim. Belki çok sanatsal veya akademik bir cevap olmayacak ama 11 yaşında babamın Türkiye'den bir koca kutu dolusu şekerleme ile geldiğini çok iyi hatırlıyorum. O kutu bitene kadar hepimiz çok tadını çıkartmıştık. Babam işte böyleydi. Gittiği her yerden bize otantik hediyeler getirirdi. Ama o öldükten sonra çok zorluk çektik.

Peter Bartok, babasının "Tahta Prens" adlı eserinin partisyonunu 1955 yılında şef Walter Susskind ile birlikte inceliyor (üstte). Peter Bartok, fotoğrafın çekildiği tarihte bıyık bırakmış babası ve annesi Ditta ile birlikte (altta).

Sanırım babanızın eserlerinin yazmaları da o zamanlar size kalmadı. Bunun nasıl olduğunu biraz bize anlatır mısınız?
Babam öldükten sonra vasiyeti gereği eserlerinin ve bütün kontrat işlerinin takibi bir tür vakfa dönüştürüldü ve idaresine de yine babamın direktifleri doğrultusunda arkadaşı Victor Bator adında bir işadamı getirildi. Babam ölmeden bir kaç gün önce beni yatağının yanına oturttu ve ailenin dışında iş hukukundan anlayan birisini eserlerinin takibi ile ilgili olarak vekil tayin edeceğini söyledi. Ben o zaman daha 19 yaşındaydım ve benim bu işleri takip edebileceğimi düşünmüyordu. Bizler bu kişinin hukuki işleri ve kontratları takip edeceğini, annemle benim de sanatsal kararlarda yetkimiz olacağını düşünmüştük. Ama bu hiç böyle olmadı. 13 yıl sonra da bu adam babamın bütün yazmalarının kendisine ait olduğunu iddia etti. İşte o zaman seneler süren mahkeme davaları başladı. Şu an babamın yazmaları bana geri dönmüş durumda. Benden sonra ise herkesin ulaşabileceği bir enstitüye devredilecek. Zaten büyük bir kısmı da şu an orada. Detaylarını hukuki sebeplerden dolayı daha fazla açıklamak istemiyorum.
Babanızın uzun süren lösemi hastalığı ve 1945'teki ani ölümü; herhalde çok acı günler geçirdiniz, ama o sonuna kadar besteleri üzerinde çalışmaya devam etmiş. Anneniz için bestelediği ve son 17 ölçüsünün orkestrasyonunu tamamlayamadığı Üçüncü Piyano Konçertosu'nda olduğu gibi.
Evet. Babam Üçüncü Piyano Konçertosu üzerinde çalışıyordu. O sırada hastanede tedavileri vardı. Doktordan bir gün daha izin istedi. Evde eseri üzerinde çalışmak istediği, bitirmek istediği son bazı yerler vardı. O gün doktor, "Béla seni bugün hastaneye götürmezsek hayatını kurtaramayız" dedi. Ben de babama "Eğer hayatını kurtaracaklarsa lütfen bugün git" dedim. Hataydı. Çünkü artık yapılacak hiçbir şey yoktu. Doktor hayatını kurtarma şansının olmadığını çok iyi biliyordu. Piyano konçertosu gibi viyola konçertosu da bu şekilde yarım kaldı. Sonradan ben arkadaşı Tibor Serly'den eseri tamamlamasını istedim. Serly tamamladı, ama Bator beni projeden uzaklaştırdı. Seneler sonra ben yeni bir orkestrasyon hazırlattım, ama onu da eleştirdiler. Bir şeyler yapmaya gayret ettik, ama bu talihsiz olayları anlatmaya başlarsam bütün gün telefon başında oluruz. Victor Bator öldükten sonra ailesi vakfın idaresini bana teklif ettiyse de bu defa da annem itiraz etti.
Biraz da babanızla olan ilişkinizden söz edelim. "Mikrokozmos"taki bazı egzersiz parçalarını sizin için bestelemişti babanız. Baba Bartók ile öğretmen Bartók arasında fark var mıydı?

“Mikrokozmos”un ikinci cildinde Peter’e ithaf edildiği yazılıdır. Babam bütün egzersizleri benim için bestelemedi tabii. Babamdan bana piyano dersleri vermesini ben istemiştim. O da oturur bana bir sonraki ders için egzersiz yazardı. Ama ben hepsini çalamazdım. Babamın süratine yetişemezdim. Sonradan progresiv bir piyano metodu yazması istenince benim için yazmış olduğu tek tük bazı egzersizler de “Mikrokozmos”a dâhil oldu. Babam müthiş bir insandı. Beraber ne yaparsak o her zaman aynı insandı ve onunla birlikte olmak benim için çok keyifliydi. Sonradan annemle birlikte konser vermeye başladıklarında ben de yatılı okula yollandım. Piyano dersleri de sona erdi. O zaman çok üzülmüştüm. Sonra da Amerika’ya gittiler.

Ardından da siz gittiniz. Nasıl adapte oldunuz o hayata? Yabancı bir ülke, yabancı bir lisan… Sonra Bartók Records nasıl kuruldu?

Macaristan’daki okulumda klasik Yunanca veya İngilizce, Fransızca gibi modern bir dil seçme imkânımız vardı. Babam İngilizce öğrenmemi istedi. Dolayısıyla Amerika’ya 1942 yılında geldiğimde İngilizce benim için problem olmadı. Babamın lösemi hastalığının ilk belirtileri de o zaman ortaya çıktı zaten. 1944 yılından savaşın sonuna kadar Amerikan ordusunda görev yaptım. Zaten sonradan kitabımda yayımladığım, babamla olan mektuplaşmalarım da bu döneme ait. Kayıt yapımcısı olarak eğitimim olduğu için babamın ölümünden sonra onun New York’taki iki odalı küçük dairesinde bir kayıt stüdyosu kurdum. Bir odasında stüdyo, diğerinde kayıt cihazları vardı. Çok ilkeldi, ama zor olsa da geçimimi bu şekilde sağladım. Hem dışarıya iş yapıyor, hem de kendi kayıtlarımı yapıyordum. Bu şekilde kendi plak şirketimi kurdum. 35 kayıt yaptıktan sonra babamın mirasının hukuki davaları başladı. 26 yıl sürdü ve kayıt faaliyetim ne yazık ki durdu. Ama davayı kazanınca ve annemin vefatından sonra bugünkü faaliyetimiz tekrar başladı.

Babanıza ait yayımlanmamış eserler var mı? Daha başka yayınlar yapmayı düşünüyor musunuz?

Babama ait yayımlanmamış başka olgunluk dönemi eseri yok. En son küçük bir bestesini yayımladık. Piyano eşlikli bir şarkı; arkadaşlarına hediye ettiği ve şaka olarak bestelediği “A Husband’s Grief” (Bir kocanın kederi) adında bir eser. Ayrıca babamın Mozart’ın iki piyano konçertosuna yazdığı kadanslarını yayımladık; bunları kendisi ve annem çalardı, ama şu an bunlara ilgi çok az. Babamın gençliğinde bestelediği ve yayımlanmasını uygun görmediği bazı eserleri var, ama bunların yeni keşfedilmiş bir Bartók eseri olarak dünyaya sunulmasından yana değilim. “Kossuth Senfonisi” ve 1904 yılında yazdığı Piyanolu Beşlisinin yayımlanması bile kafamda soru işaretleri uyandırıyor. Babam Beşlinin notasını verdiği Imre Waldbauer’e bu eseri hiçbir zaman seslendirmemesini tembih etmiş ve amcama “Kossuth Senfonisi” için “Kötü bir eserdi” demiş. Ama Waldbauer bana, “Bir daha çalınmasını önlemek üzere yazmayı yok edeyim mi” diye sorduğunda, yine de ona yok etmemesini söyledim.

Size çok teşekkür ederiz. Buradan Türkiye’deki okurlarımıza bir mesajınız var mı?

Türkiye’deki kütüphanelere iletilmek üzere 2003 yılında Amerika’daki Türk makamlarına babamın yeni edisyonunu hazırladığım Türk Halk Müziği araştırması kitabından 54 adet ilettim. Bunu babama 1936’da tanımış oldukları araştırma imkânına teşekkür etmek için yaptım. Babamın bu seyahati ve araştırmayı yapabilmiş olmasından bugün büyük mutluluk duyuyorum. A

Peter Bartók 84 yaşında olmasına rağmen babasının mirasına sahip çıkmaya ve onun haklarını savunmaya devam ediyor. LP devrinin bitmiş olmasına rağmen web sitesinden tabiatıyla ağırlıklı olarak daha çok babasının eserlerinden oluşan enteresan tarihi LP ve bunların bazılarının CD’ye aktarılmış kayıtlarına ulaşmak mümkün. Bense bir yandan bu satırları noktalarken bir diğer taraftan Peter Bartók’un edisyonunu hazırladığı babasının Türk Halk Müziği araştırmasının Türkiye’ye 2003 yılında yollamış olduğu 54 kopyasından hiç olmazsa bir tanesini kütüphanelerimizden birinde bulmak ümidiyle katalogları taramaya devam ediyorum...
Daha fazla bilgi için: www.bartokrecords.com